

NUTQ ODOBI VA NUTQNING KOMMUNIKATIV SIFATLARI: SAMARALI MULOQOT ASOSLARI

*Asadullayeva Sabohat Tolanboy qizi ADCHTI, ingliz filologoyasi, o'qitish metodikasi, tarjimashunoslik fakulteti, Maktabgacha va boshlang'ich talimda ingliz tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi.
asadullayeva_sabohat_005@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur tezis inson muloqotining ajralmas qismi bo'lgan nutq odobi va nutqning kommunikativ sifatlari masalasini kompleks yondashuv asosida tadqiq etadi. Ishda nutq odobining nazariy asoslari, uning milliy va umuminsoniy tamoyillari, shuningdek, nutqning aniqlik, mantiqiylik, to'g'rilik, boylik, ta'sirchanlik, qisqalik va o'rirlilik kabi kommunikativ sifatlari atroflicha yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – bu ikki tushuncha o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni va ularning samarali muloqotni ta'minlashdagi hal qiluvchi rolini ochib berishdan iborat. Muloqot jarayonida nutq odobiga rioya qilish tinglovchida ijobiy munosabat uyg'otsa, kommunikativ sifatlarning axborotning to'g'ri va to'liq yetib borishini kafolatlaydi. Tezisda ushbu jihatlarining uyg'unligi samarali kommunikatsiya garovi ekanligi ta'kidlanadi va zamonaviy ta'lim tizimida nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Nutq odobi, kommunikativ sifatlarning, samarali muloqot, nutq madaniyati, muloqot, kommunikatsiya, etika, til me'yorlari.

Insoniyatning ijtimoiy hayotidagi eng muhim vosita bo'lgan nutq, shaxsning jamiyatdagi o'rni, madaniyati va intellektual salohiyatini aks ettiruvchi ko'zga hisoblanadi. Samarali kommunikatsiya nafaqat axborot almashish, balki o'zaro tushunish, ishonch, hurmat va ijtimoiy totuvlikni shakllantirish uchun ham asosdir. Bu jarayonda nutq odobi va nutqning kommunikativ sifatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy globallashtirish va axborot texnologiyalari davrida muloqotning

sifati har qachongidan ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Nutq madaniyatining pasayishi, kommunikativ ko'nikmalarning yetishmasligi shaxslararo va ijtimoiy ziddiyatlarga olib kelishi mumkin.

Nutq odobi – bu til vositalaridan foydalanishda umuminsoniy va milliy axloqiy me'yorlarga rioya qilishni anglatuvchi murakkab tushuncha. U nafaqat so'zlarni to'g'ri tanlashni, balki intonatsiya, ovoz ohangi, mimika, imo-ishoralar, tinglash madaniyati kabi noverbal kommunikatsiya elementlarini ham o'z ichiga oladi. Nutq odobi shaxsning ichki madaniyatini, uning suhbatdoshga bo'lgan hurmatini va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatini aks ettiradi. Hurmat va xushmuomalalik (Politeness and Respect) Suhbatdoshning shaxsiyatiga, fikriga va his-tuyg'ulariga hurmat bilan yondashish, "iltimos", "rahmat", "uzr" kabi xushmuomalalik shakllaridan o'rinli foydalanish.

Vaziyatga moslik (Situational Appropriateness) Nutqning rasmiy yoki norasmiy vaziyatga, suhbatdoshning yoshi, ijtimoiy mavqei, kasbi va madaniy xususiyatlariga mos bo'lishi.

Tinglash madaniyati (Active Listening): Suhbatdoshni diqqat bilan tinglash, uning fikrini bo'lmasdan, tushunishga intilish va o'z munosabatini bildirishda ehtiyotkor bo'lish.

Salbiy hissiyotlardan tiyilish (Emotional Restraint) G'azab, nafrat, kamsitish, istehzo kabi salbiy hissiyotlarni nutqda ifodalashdan saqlanish, bahs-munozaralarda ham konstruktiv yondashuvni saqlash.

Til me'yorlariga rioya qilish (Adherence to Language Norms) Adabiy til me'yorlariga (fonetik, leksik, grammatik) rioya qilish, jargon, argo, vulgarizmlardan saqlanish. Har bir xalqning nutq odobi o'ziga xos milliy va madaniy xususiyatlarga ega. O'zbek nutq odobida kattalarga hurmat, mehmondo'stlik, kamtarlik, "siz"lash kabi jihatlar alohida o'rin tutadi. Bu xususiyatlar tilning o'zida (masalan, hurmat

shakllari) va muloqot etiketida (masalan, salomlashish, xayrlashish) namoyon bo'ladi.

Nutqning kommunikativ sifatlari tushunchasi va ularning tasnifi.

Nutqning kommunikativ sifatlari – bu nutqning samaradorligini, ya'ni uning tinglovchiga qanchalik to'g'ri, aniq, tushunarli va ta'sirchan yetib borishini belgilovchi xususiyatlardir. Ular nutqning mazmuniy va shakliy jihatlarini qamrab oladi. Nutq odobi kommunikativ sifatlarning samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Hurmatli nutq – tinglovchining qabul qilishga tayyorligi: Odobli, xushmuomala nutq tinglovchida ijobiy munosabat uyg'otadi, uning diqqatini tortadi va ma'lumotni qabul qilishga tayyorligini oshiradi. Natijada, nutqning aniqligi va mantiqiyliги yanada samaraliroq yetib boradi.

Odobsizlik – kommunikativ to'siq Nutq odobiga rioya qilmaslik, hatto eng aniq va mantiqiy fikrni ham tinglovchiga yetkazishga to'sqinlik qilishi mumkin. Qo'pol, kamsituvchi yoki vaziyatga mos kelmaydigan nutq tinglovchida salbiy hissiyotlar uyg'otadi, bu esa kommunikatsiya jarayonini buzadi. Bunday holda, nutqning aniqligi yoki mantiqiyliги o'z ahamiyatini yo'qotadi, chunki tinglovchi uni tinglashni istamaydi.

O'rinlilik – sifatlarning uyg'unligi Nutqning o'rinliliги ham odob, ham sifatlari (masalan, qisqalik, ta'sirchanlik) bilan bog'liq. Vaziyatga mos nutq odobli hisoblanadi va shu bilan birga, uning kommunikativ sifatlari ham maksimal darajada namoyon bo'ladi. Kommunikativ sifatlarning nutq odobiga ta'siri

Yuqori kommunikativ sifatlarga ega bo'lgan nutq ham odobli hisoblanadi.

Aniq va mantiqiy nutq – hurmat belgisi Fikrni aniq, ravshan va mantiqiy tarzda ifodalash suhbatdoshning vaqtini qadrlash va uning tushunish qobiliyatiga

hurmat bilan qarashni anglatadi. Chigal, tushunarsiz nutq esa suhbatdoshga nisbatan beparvolik belgisi bo'lishi mumkin.

To'g'ri va boy nutq – madaniyat ko'rsatkichi Adabiy til me'yorlariga rioya qilish va boy so'z boyligidan foydalanish shaxsning umumiy madaniyati va intellektual darajasini ko'rsatadi, bu esa nutq odobining muhim tarkibiy qismidir.

Ta'sirchan va ixcham nutq – samaradorlik va e'tibor Fikrni ta'sirchan va ixcham tarzda yetkazish suhbatdoshning diqqatini ushlab turadi va unga hurmat bilan yondashishni anglatadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
3. Sayfullayeva R.R., Mengliyev B.R. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
4. Solihov A. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Fan, 2000.